

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ДО ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ У СИТУАЦІЯХ РИЗИКУ

У статті розглянуто особливості прийняття педагогічних рішень у ситуаціях ризику. Аргументовано необхідність використання засобів інформаційно-комунікаційних технологій при прийнятті рішень і визначено умови для вибору ефективного рішення.

Ключові слова: прийняття рішень, педагогічний ризик, критичне мислення, інформаційно-комунікаційні технології, ситуація успіху.

Прийняття рішення є визначальною складовою будь-якої діяльності. Рішення – це вибір із декількох альтернатив, який базується на системі цінностей особистості, її моральних принципів і почуттів. Тому на вибір рішення істотно впливає рівень культури, інтелекту, духовної зрілості особистості. При дослідженні будь-якої діяльності, а тим більше педагогічної, особливого значення набуває рівень професіоналізму педагога при прийнятті рішень, який відображається не тільки на результатах навчальної діяльності учнів, а й на формуванні їх світогляду, життєвого шляху. Отже, сучасні вимоги до професійної підготовки майбутніх учителів припускають вирішення багатьох питань, головним з яких є формування особистості, конкурентоспроможної та успішної у вирішенні педагогічних проблем і знаходженні оптимальних рішень.

Мета статті – розкрити деякі питання професійної підготовки майбутніх учителів до прийняття рішень у ситуаціях ризику засобами інформаційно-комунікаційних технологій.

Проблемі професійної підготовки майбутніх учителів присвячено багато вітчизняних і зарубіжних досліджень. Теоретичною основою нашого дослідження є закономірності професійного становлення особистості (Б. Ананьєв, Л. Виготський, О. Леонтьєв, С. Рубінштейн); теорія особистісного та професійно-педагогічного розвитку майбутніх учителів (Г. Балл, В. Бондар, В. Гриньова, І. Зязюн, Л. Коваль, В. Лозова, О. Микитюк, В. Моляко, О. Пехота, І. Підласий, М. Подберезський, В. Семиденко та ін.); положення особистісно орієнтованої освітньої парадигми та гуманістичної педагогіки (Ш. Амонашвілі, І. Бех, В. Євдокимов, О. Пехота, І. Прокопенко, А. Хуторський, І. Якиманська); методологія системного та діяльнісного підходів (В. Афанасьєв, А. Богданов, О. Леонтьєв, В. Садовський, А. Урсул, П. Щедровицький); питання проблемного навчання (О. Матюшкін, М. Махмутов); психолого-педагогічні праці, в яких розкрито сутність процесу прийняття рішень (П. Анохіна, Ю. Бабанський, Л. Виготський, В. Давидов, А. Карпов, Ю. Козелецький, О. Тихоміров та ін.).

Аналіз психолого-педагогічної літератури засвідчив різнобічність підходів і трактувань поняття “прийняття рішень”, що зумовлено цілями й контекстом його використання в педагогіці, психології, філософії, соціології, теорії управління. У своїх дослідженнях учені (Р. Акофф, П. Анохін,

Ю. Бабанський, Л. Виготський, М. Кларін, Ю. Козелецький, Ю. Конаржевський, О. Леонтьєв, М. Мескон, Л. Подимова, М. Поташник, С. Рубінштейн, В. Сластьонін та ін.) пов'язують прийняття рішень з інтелектуальною діяльністю, із процесом вирішення завдань, з психологічною готовністю до інноваційної діяльності, з виявом вольових зусиль, зі специфічною функцією управління.

У педагогічній діяльності вчені розглядають прийняття рішень як діяльність педагога, що передбачає комплекс послідовних дій з усвідомлення педагогічної ситуації, опрацювання інформації, необхідної для вирішення проблеми, планування на цій основі конкретної діяльності, прогнозування її результату та вибору оптимального вирішення. Дослідники зазначають, що вчитель у процесі своєї професійної діяльності постійно перебуває в стані впливу, вимог і навіть тиску, які зумовлені змінами суспільного життя, що, у свою чергу, утворює коло педагогічних проблем. Під професійним педагогічним рішенням розуміють свідомий, науково обґрунтований вибір системи дій, що відповідають конкретним умовам діяльності, заданим критеріям і індивідуальним особливостям учителя й учнів [5].

Зазначимо, що специфіка педагогічних проблем, котрі виникають у реальній професійній діяльності, пов'язана з усвідомленням ролі інформації в суспільстві, дослідженням таких її феноменів, як: інформатизація, інформаційно-комунікаційні технології, інформаційні ресурси тощо. Відомо, що поняття “інформація” розуміють як сукупність корисних відомостей, які є об'єктом пошуку, обробки, зберігання, передавання та перетворення. Інформація є одним із ресурсів, який може накопичуватися, реалізуватися, поновлюватися, є придатним для колективного використання та (на відміну від інших ресурсів) у процесі споживання не втрачає своїх якостей [2]. Тому процес прийняття педагогічних рішень пов'язаний з постійним перетворенням інформації й має інформаційний характер.

Найбільший практичний інтерес викликають дослідження процесу прийняття рішень у ситуаціях, пов'язаних із ризиком. Так, ризик визначають як: а) дисперсію результату; б) математичне очікування (величину збитку; в) шанси невдачі (як імовірність, так і величину програшу) тощо.

Ю. Козелецький визначає ризик як “невід'ємну рису активності людини”, і вважає, що елементи ризику є не тільки у військових або економічних проблемах, а й у творчій діяльності людини. Схильність до ризику науковці вважають однією з рис особистості та визначають (ризик) як активну дію, що спрямована на певну мету, досягнення якої пов'язано з елементами небезпеки.

Аналіз педагогічних праць (Ю. Бабанський, Г. Балл, І. Бех, Б. Гершунський, В. Євдокимов, І. Зязюн, С. Подмазін, В. Сухомлинський, В. Шаталов, А. Хуторської, І. Якиманська та ін.) свідчить про те, що педагогічна діяльність постійно пов'язана з ризиком. При цьому педагог повинен розуміти, що якщо ймовірність тієї чи іншої події, дії, рішення визначити не можна, то ситуація вже є не ризиковою, а ситуацією повної невизначеності. Як наголошувалося, ризик з'являється завжди тоді, коли немає

повної ясності та визначеності, а вирішувати й діяти необхідно швидко, миттєво. Педагогічний ризик характеризують як діяльність вчителя щодо ліквідації невизначеності в ситуації обов'язкового вибору рішення й конкретного педагогічного впливу для ефективності навчального процесу. Отже, суттєві труднощі пов'язані з виконанням певних функцій, у тому числі з плануванням, організацією, координацією та контролем відповідних процесів, що не можна вирішувати тільки засобами педагогіки чи психології – вони потребують систематичного дослідження. Крім того, педагогічні проблеми завжди комплексні, а їх унікальність зумовлена тим, що кожна особистість відрізняється індивідуальними якостями й властивостями та вимагає індивідуального підходу. Таким чином, акцентується увага на затвердженні статусу вчителя як головного суб'єкта, який приймає самостійні рішення, постійно здійснює вибір і несе відповідальність за прийняте рішення.

Отже, процес прийняття рішень багатоетапний, варіативний і найбільш “чутливий” до будь-яких змін зовнішнього середовища. Проведені дослідження доводять, що на ефективність прийняття рішень впливають такі умови: 1) усвідомлення вчителем відповідальності за свої рішення; 2) використання творчого підходу при знаходженні рішення, що підвищує рівень високої інтелектуальної активності особистості; 3) спонукання інтересу і потреби до вирішення педагогічних проблем, що спричиняє ефективність процесу опанування знаннями й оволодіння навичками.

Педагогічні рішення приймаються головним чином стосовно мети навчання (виховання), засобів її досягнення, встановлення послідовності дій у вигляді плану. Серед вимог до педагогічного рішення визначають такі: наукова обґрунтованість, стислість і чіткість формулювання рішення, вчасність, адресність (чітко вказані виконавці), конкретність термінів виконання рішення. На ефективність рішення впливають зовнішні чинники, зокрема:

- 1) рівень важливості та складності проблеми;
- 2) обсяг та якість конкретної інформації;
- 3) рівень готовності вчителя до прийняття рішень;
- 4) ліміт часу для прийняття рішень;
- 5) особливості соціально-психологічного клімату в колективі.

До внутрішніх чинників відносять:

- 1) інтелектуальні та творчі здібності педагога;
- 2) здатність до нововведень і ризику;
- 3) рівень самооцінки та рефлексивної діяльності;
- 4) особливості темпераменту;
- 5) емоційно-вольові особливості.

Аналіз літератури щодо зазначеної проблеми свідчить про необхідність врахування індивідуального стилю педагогічної діяльності, який визначають як систему засобів, прийомів і форм професійної роботи педагога, що відображає своєрідність його індивідуальності, за такими критеріями: авторитарність або демократичність спілкування зі студентами; пере-

важна орієнтація на результат; акцент на планування роботи чи схильність до імпровізації; наявність елементів творчості; емоційність, вразливість; психодинамічні здібності (імпульсивність, врівноваженість, енергійність, наполегливість, готовність до стресів) [3].

Враховуючи багатоаспектний підхід до проблеми розвитку критичного мислення зазначимо, що більшість науковців характеризують критичне мислення як здатність вирішувати проблеми, знаходити альтернативні рішення, виявляти недоліки і переваги кожного з них, робити вибір оптимального та прогнозувати результати, котрі базуються на вмінні працювати з інформацією (знаходити, аналізувати, класифікувати, порівнювати, переробляти, подавати, зберігати тощо). Зрозуміло, що ефективність процесу прийняття рішень зумовлена рівнем розвитку критичного мислення. Виняткової ролі в процесі прийняття рішень набуває рефлексія (дослідження вже здійсненої діяльності з метою оцінювання, подолання стану нерішучості, коливань, ускладнення, зупинки, сумнівів) і є поштовхом до вироблення інноваційних рішень, нових ідей.

Практика свідчить, що засобом підвищення результативності й оперативності при виборі ефективного рішення є застосування інформаційно-комунікаційні технології, що спрямовані на забезпечення ефективних способів створення, збереження, переробки і подання інформації [2]. Впровадження в навчально-виховний процес Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди навчальної дисципліни “Інформаційно-комунікаційні технології в освіті та науці” привело до розвитку нової електронної педагогіки, дослідження проблем якої мають свої особливості й акценти, пов’язані з можливістю ефективно проводити пошук інформації для прийняття ефективних рішень, користуватися інформаційно-пошуковими серверами, електронними виданнями, оперативно отримувати та поширювати необхідну інформацію, обмінюватися досвідом при вирішенні проблемних ситуацій, використовувати блоги, форуми, вебінари при обговоренні альтернативних рішень [4]. Отже, метою курсу є підвищення рівня професіоналізму майбутніх учителів при прийнятті рішень у педагогічній діяльності.

Узагальнюючи результати нашого дослідження доходимо висновку про те, що ефективність прийняття рішень у педагогічній діяльності може бути успішною за таких педагогічних умов: самостимулювання до прийняття ефективних рішень і цілеспрямоване застосування засобів інформаційного моделювання в процесі професійної підготовки вчителів.

Безумовно, успішність педагогічної діяльності визначається наявністю мотиву самостимулювання, почуття відповідальності, бажання виконувати свій обов’язок. У психолого-педагогічній літературі “самостимулювання” тлумачать як самозаохочення, самоспонування до активної діяльності на основі вироблених мотивів і критичного ставлення до себе. Самостимулювання передбачає самоактуалізацію, самоствердження, самопізнання, самоконтроль, самообмеження тощо. Самоактуалізація особистості характеризується як прагнення індивіда до більш певного виявлення і роз-

витку своїх можливостей. Самоствердження відбиває прагнення індивіда досягати й підтримувати певний суспільний статус. Самопізнання є відкриттям у собі нових можливостей, знаходження способів їх реалізації. Самообмеження акцентує увагу на оптимальному виборі дій для задоволення потреб і мотивів. Самоконтроль – це вміння усвідомлювати потребу в самоконтролюванні реалізованих і нереалізованих можливостей людини.

Таким чином, самостимулювання до прийняття рішень – це процес використання комплексу стимулів, що впливають на активізацію зусиль, зміну поведінки, формування позитивного ставлення до процесу прийняття рішень, підвищенню особистої зацікавленості суб'єкта на досягнення мети та знаходження ефективного вирішення.

Значну роль у самостимулюванні студентів до вирішення проблем виконує створення ситуації успіху, яка характеризується як цілеспрямований, спеціально організований комплекс умов, що допомагають досягти ефективних результатів у діяльності та супроводжуються позитивними емоційними, психологічними переживаннями.

На думку психологів, “ситуація” – це сполучення умов, а “успіх” – це переживання стану радості, результат ситуації, удача в досягненні чогонебудь; як суспільне визнання або як гарні результати в роботі, навчанні. У зв'язку із цим формуються сильніші мотиви діяльності, змінюються рівні самооцінки, самоповаги. Зазначимо, що досягнення успіху в будь-якій діяльності завжди сприяє самоствердженню особистості, появі віри в свої можливості, усвідомлення власної компетентності. Крім того, переживання радості, успіху – це явища, що викликають почуття самодостатності, психологічної комфортності, емоційної стабільності. Важливо зазначити, що навіть одноразове переживання успіху може докорінно змінити психологічне самопочуття особистості та стати головною умовою її подальшого розвитку.

Безумовно, ситуація успіху тільки тоді стає ефективним засобом активізації навчальної діяльності, коли вона організовується на всіх етапах педагогічного процесу. Щоб уникнути можливості негативних наслідків пережитого успіху (формування індиферентного, байдужого ставлення до навчання, постійного очікування лише позитивного результату тощо), необхідно враховувати індивідуальні особливості кожного студента й ускладнювати навчальні та виховні завдання кожного етапу.

Висновки. Підготовка конкурентоспроможного фахівця вимагає осучаснення навчально-виховного процесу; вдосконалення підготовки студентів педагогічних спеціальностей, зокрема формування інформаційно-аналітичної компетентності за рахунок використання ІКТ. Перспективним є дослідження питань щодо специфіки змісту прийняття рішень у різних спеціальностях.

Список використаної літератури

1. Доценко С.О. Основи прийняття педагогічних рішень : прогр. спецкурсу / [уклад. С.О. Доценко] ; Харк. нац. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди. – Х. : ХНПУ ім. Г.С. Сковороди, 2007. – 32 с.

2. Жалдак М. Проблеми інформатизації навчального процесу в вузі / М. Жалдак // Сучасна інформаційна технологія в навчальному процесі. – К. : Вид-во КДПІ, 1991. – С. 3–16.

3. Лекції з педагогіки вищої школи : навч. посіб. / [за ред. В.І. Лозової]. – [2-ге вид., доп. і випр.]. – Х. : ОВС, 2010. – 480 с.

4. Методичні рекомендації з курсу “Інформаційно-комунікаційні технології в освіті” / А.І. Прокопенко, Т.О. Олійник, С.О. Доценко, М.В. Іващенко. – Х. : ХНПУ ім. Г.С. Сковороди, 2009. – 34 с.

5. Прокопенко І.Ф. Педагогічні технології : навч. посіб. / І.Ф. Прокопенко, В.І. Євдокимов. – Х. : Колегіум, 2005. – 224 с.

Доценко С.А. Подготовка будущих специалистов к принятию решений в ситуациях риска

В статье рассмотрены особенности принятия педагогических решений в ситуациях риска. Аргументировано необходимость использования средств информационно-коммуникационных технологий при принятии решений и определены условия для выбора эффективного решения.

Ключевые слова: принятие решений, педагогический риск, критическое мышление, информационно-коммуникационные технологии, ситуация успеха.

Dotsenko S. Preparing future professionals to make decisions in situations of risk

The article describes the features of pedagogical decision-making in situations of risk. The necessity of using information and communications technology in decision-making and the conditions for choosing efficient solutions.

Key words: decision making, educational risk, critical thinking, information and communication technologies, the situation for success.